

MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALİOĞLU *

ÖZ

Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki 1980’den itibaren feminist çalışmaların kadınların milliyetçi projelerdeki farklı rollerine odaklanmaya başlamasıyla birlikte tartışılır bir konu haline gelmiştir. Hegemonik milliyetçilik kuramlarında milliyetçilik ideolojisindeki çeşitli süreçlerin ve farklı toplumsal aktörlerin rolleri tartışılmış olsa da kadın ve erkeklerin milliyetçi projelere hangi açılardan eklemelendiği gözetilen milliyetçilik çözümlerine rastlamak mümkün değildir. 1980’lerden itibaren toplumsal cinsiyet kavramının milliyetçilik çalışmalarının bir analiz aracı olarak kavramsallaştırılması kadın ve erkeklerin milliyetçi projelerdeki katılımlarının farklı boyutlarını da göz önüne koymuştur. Feminist literatür içinde kadınların milliyetçi hareketlere katılımına ilişkin çalışmalar, ulusal kimliğin oluşumunda toplumsal cinsiyetin merkezi olduğu ve ulusun kültürel ve sosyal yapılarının cinsiyet boyutları hakkında birçok görüş içeriyor.

Bu makalenin amacı milliyetçiliğin toplumsal cinsiyetle olan ilişkisini mevcut feminist literatür çerçevesinde tartışmak ve bugüne kadar farklı açılardan ele alınan toplumsal cinsiyet kavramını milliyetçilik ideolojisiyle ilişkilendirerek bu alandaki tartışmaları incelemektir.

Anahtar Sözcükler: Milliyetçilik, milli kimlik, toplumsal cinsiyet, feminist literatür

* Dr., Ufuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Makale Gönderim Tarihi: 02.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 16.12.2019

THEORIES OF NATIONALISM AND GENDER: A GENERAL REVIEW

ABSTRACT

The relationship between nationalism and gender has become a controversial issue since 1980, when feminist studies began to focus on the different roles of women in nationalist projects. Although hegemonic theories of nationalism discuss the various processes in the ideology of nationalism and the roles of different social actors, it is not possible to come across nationalist analyzes that take into account the ways in which men and women are articulated into nationalist projects. The conceptualization of the concept of gender as an analysis tool in the analysis of nationalism since the 1980s has brought to light the different ways of the participation of women and men in nationalist projects. In the feminist literature, the studies on women's participation in nationalist movements contain many views on the centrality of gender in the formation of national identity and the gendered dimensions of nation's cultural and social structures.

The aim of this article is to discuss the relationship between nationalism and gender within the framework of the current feminist literature and to review the debates in this field by relating the concept of gender to the ideology of nationalism.

Keywords: Nationalism, national identity, gender, feminist literature

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet; kadınlık ve erkeklik kategorilerinin toplumsal inşasını içeren bir kavram olarak sosyal bilimler literatüründe önemli bir yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik arasındaki ilişki 1980'lerden itibaren kadınların milliyetçi projelere farklı şekillerde dahil olduğunun tartışıldığı feminist çalışmalarla birlikte önemli bir konu haline gelmiştir. Bu döneme kadar ki milliyetçilik kuramı tartışmalarında ve yazınında toplumsal cinsiyet körlüğünden bahsetmek yanlış olmayacaktır. Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisini çalışan feminist literatür milliyetçi söylemin üretilmesinde kadın kimliğinin farklı mekanizmalarla araçsallaştırıldığı konusuna odaklanmıştır. (Yuval-Davis,2014, Chatterjee, 1993) Milliyetçiliğin eril bir ideoloji olduğu görüşü ve kadınların bu ideolojide ataerkil söylemin bir parçası olarak farklı biçimlerde nesneleştirildiği tezi bu alandaki çalışmaların da merkezinde yer almıştır. (Walby, 1992, Tokdoğan, 2015). Bu makalenin amacı milliyetçiliğin toplumsal cinsiyetle olan ilişkisini mevcut feminist literatür çerçevesinde tartışmak ve bugüne kadar farklı açılardan ele alınan toplumsal cinsiyet kavramını milliyetçilik ideolojisiyle ilişkilendirerek bu alandaki tartışmaları ortaya koymaktır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

Toplumsal cinsiyet kavramının sosyal bilimler literatürüne girmesiyle birlikte bu alandaki kadın çalışmaları toplumsal cinsiyet kavramının sadece bir konu başlığı olarak kalmayıp aynı zamanda akademik çalışmaların standartlarını da eleştirel anlamada değerlendirme bakımından kavramın çok önemli olduğunu söylediler. (Peterson, 1992, Scott,2013, Hess ve Ferree, 1987) Cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasındaki biyolojik ve fiziksel farklılıkları ifade ederken toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik determinizmi reddederek kadınlık ve erkekliğin toplumsal bir kurgu olarak inşa edildiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin de kültürel anlamları içerdiğini ifade eder. Bu anlamda toplumsal cinsiyet toplum tarafından tanımlanmış olan erkeklik ve kadınlık hakkında kültürel görüşler, inanç sistemleri, imajlar ve beklentilerle yapılanmıştır. Sandra Harding toplumsal cinsiyetin cinsiyet farklılığının doğal bir sonucu ya da bireylere kültürden kültüre farklı biçimlerde atfedilen basit bir toplumsal değişkenlik olarak değerlendirilemeyeceğini ama toplumsal cinsiyetin analitik bir kavram olarak insanların toplumsal olarak nasıl düşündükleri ve nasıl toplumsallaştıklarına dair analitik bir sınıflama olarak düşünülmesi gerektiğinden bahseder. (Harding, 1986, s.17)

Joan Scott ise toplumsal cinsiyet kavramının toplumsal ilişkilerde iktidar ilişkilerinin üretilmesi ve kavramın ilişkisel boyutunun önemi konularının altını çizer. Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet sadece kadın-erkek arasındaki farklılığı betimlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz ve dengesiz güç ilişkilerini de belirtir (Scott, 2013). Aynı perspektif de Judith Lorber toplumsal cinsiyet kavramının ekonomi, ideoloji, politika ve aile gibi bir toplumsal kurum olarak düşünmenin sosyal bilimlerde önemli olduğu savını ileri sürer. Toplumsal cinsiyet sadece toplumsal ilişkileri tanımlamakta kalmaz aynı zamanda kadınlar ve erkeklerin toplumsal ilişkilerdeki farklılıklarının da üretilmesini sağlar. (Lorber, 1994) Toplumsal cinsiyet kavramı karışık, birbiriyle tezat oluşturan değişken toplumsal normlardan oluşan toplumsal bir süreci ifade ettiği içinde aslında tek tanımlanmış bir anlamı yoktur ve içeriği toplumdan topluma ve zaman içinde de değişebilmektedir. (Risman, 2004).

3. MİLLİYETÇİLİK YAZINI: GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Milliyetçilikle ilgili genel kuramlarda toplumsal cinsiyet kavramı referanslı çalışmaların eksikliği 1980'lerden itibaren eleştirilmeye başlanmış ve bu alandaki çalışmalarda toplumsal cinsiyet rolleri temelinde kadın ve erkeklerin milliyetçilik kuramında ve milliyetçilik söyleminde farklı dinamiklerin ve süreçlerin nasıl nesnesi haline dönüştürüldüğü tartışılmaya

başlanmıştır. Makalenin bu bölümünde milliyetçilik yazınında temel oluşturabilecek kuramlardan bahsedilecek ve bu kuramların hiçbirinde kadın ve erkeklerin milliyetçilik teorilerinde yer almaması noktasına dikkat çekilecektir.

1960’larda Karl Deutsch, Elie Kedourie ve Ernest Gellner’la başlayan ve 1980’lerden itibaren Benedict Anderson, Eric J. Hobsbawm ve Anthony Smith ‘in çalışmaları ile ivme kazanan milliyetçilik ilgili kuramsal tartışmanın merkezinde milletlerin ve milliyetçiliğin doğasına ilişkin iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Modernist yaklaşım (kuramlar) , milletleri ve milliyetçiliği sanayileşme, kapitalizm, bürokrasi, kitle iletişimi ve sekülerleşmenin bir ürünü olarak analiz ederken, primordiyal akım (ilkçi) yaklaşım ise milliyetçiliği etnik kimlikler ve geçmiş üzerinden okur. Modernistlerin milletleri modernleşmeyle bağlı farklı süreçlerin bir sonucu olarak değerlendirirken, primordiyal ekole göre milletler ezelden beri var olmuş insanlığın doğal parçaları olarak değerlendirilmelidirler. (Özkırımlı, 2010).

Modernistlerin önemli temsilcilerinden Ernest Gellner, millet ve milliyetçilik kavramlarının sanayileşme süreciyle ortaya çıkmış kavramlar olduğunu söyleyip insanlığın kalıcı ve değişmez özellikleri şeklinde açıklanamayacağını savunmaktadır. Gellner’a göre milliyetçilik, geçmişte var olan milletlerin ortaya koyduğu bir duygu olarak tanımlanamaz. Bu noktada Gellner milliyetçiliği endüstri devriminin beraberinde getirmiş olduğu toplumsal değişimlere ve bu değişimlerin bir zorunluluk olarak ortaya koyduğu eğitime bağlamaktadır. (Gellner, 1983) Modernist ekolün bir başka temsilcisi olan Eric J. Hobsbawm ise Ernest Gellner’in tanımını kabul ederek milliyetçiliği ulusal ve siyasal birimlerin uyumluluğunu gerektiren bir ilke olarak tanımlamıştır. Hobsbawm milliyetçiliklerin birer toplumsal mühendislik ürünü olarak ele alınması gerektiği düşüncesini savunur. Ona göre, hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı sanayileşme gibi süreçlerde, toplumun bu değişimlerden etkilenerek bölünmemesi amacıyla siyasi elitler birlik ve düzeni sağlama yoluna giderler. Değişen toplumda geniş kitlelerin siyasi süreçlere katılımı da, bu elitler açısından kitleleri kendi yerleşik düzenlerini tehdit etmeyecek biçimde kontrol etme yolları aramaya iter. Bu yollardan biri olarak siyasi elitler, halk kitlelerinin enerjisini kanalize edecekleri ve devamlı tekrarlarla içselleştirebilecekleri gelenekler icat etmişlerdir ve milliyetçilikte bu icat edilen geleneklerden biridir. (Hobsbawm, 1990)

Hobsbawm’un milliyetçiliği icat edilmiş bir gelenek tanımlamasına karşın Benedict Anderson’da milletleri “hayali cemaatler” olarak betimler. Anderson milliyetçilik noktasında yayıncılık tekniklerinin gelişmesinin ve kapitalist yayıncılığın ortaya çıkmasının önemine dikkat çeker. Anderson basının gelişmesi, sınırları dil tarafından belirlenen bir milli kültürün üyeler arasında, aynı düşünceleri uyandırması bir 'hayali cemaat’in de oluşmasına neden olduğunu söyler. (Anderson, 1983) Modernci yaklaşımın bir diğer önemli ismi sayılan Karl Deutsch’a göre ise, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş süreci ulusların ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasının en büyük nedenidir. Deutsch’e göre modern toplumlarda ortaya çıkan toplumsal işbölümü sonucunda toplumdaki bireyler arasında etkili ve sürekli bir iletişim ön plana çıkmıştır. Ticarileşme, endüstrileşme, şehirleşme, okuryazarlığın artması ve kitle iletişimi süreçlerinden geçilerek uluslaşma ve milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Deutsch, bu süreçler arasında en çok iletişimin ana unsuru olan dil üzerinde durur. Söz konusu süreçlerle güçlenen sosyal hareketlilik dili, dil ortak kültürü, ortak kültür de milliyetçiliği güçlendirmiştir. (Deutsch, 1966)

Modernist kuramlar milliyetçiliği sanayileşme, kapitalizm, modern toplumun doğuşu, iletişim veya sekülerizm gibi modern süreçlerle tartışırken primordiyal (ilkçi) çalışmalarda ise temel referans noktası primordiyal bağlar ve etnik kimliklerdir. Etnik toplulukların ve ulusların, “tarihin doğal birimleri ve insan deneyiminin bütünleştirici unsurları olduğunu” savunan ilkçi

yaklaşım, milletleri doğal yapılar olarak görür ve etnik kimlikleri oluşturan dil, din ve kan bağı gibi nesnel öğelerin “verili” olduğunu, fazlaca değişikliğe uğramadan kuşaklar boyunca aktarıldığını ileri sürer. (Smith, s.34) Bu ekolün bir diğer ismi olan Clifford Geertz primordiyal bağların, temelde birincil yakınlık ve akrabalık bağlantısından fakat bunun da ötesinde belirli bir dinsel toplulukta doğma, belirli bir dili ya da diyalektiği konuşma ve belirli toplumsal pratikleri uygulamayı içeren toplumsal varoluşun kabul edilmiş verilerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Kan, dil, din ve gelenek üzerine temellendirilen bu bağlar bizzat öznenin kendisi tarafından kutsal kabul edilmekte; üstelik bu sadece kişisel yakınlık, pratik zorunluluklar, ortak çıkar ya da çeşitli yükümlülükler dolayısıyla değil büyük ölçüde bu bağın kendisine atfedilen üstünlükten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bireyler arasındaki primordiyal bağların grup aidiyetinin ve grup içindeki temel ilişkileri etkileyen en önemli faktör olduğunu ifade eder. (Geertz, 1973) Bu nedenle milliyetçiliği modernleşmeye bağlı farklı süreçlerin sonucu olarak değerlendiren modernist akımın tersine ilkçi yaklaşım primordiyal unsurları siyasal oluşumların öncülü ve temeli olarak değerlendirip ulusların ve milliyetçiliğin “sürekli ve doğal” olduğunu ileri sürer. (Smith, 1986, s. 34) Modernist ve primordiyalist bakış açılarının ortasında bir senteze ulaşmak isteyen Anthony Smith ise etnik geçmişin önemine atıfta bulunarak etnik grupların modern uluslar olarak algılanmamasına karşın, modern dönem öncesinde şekillenen etnik kimlikler modern ulusların oluşmasında çok önemli olduğu vurgusunu yapar. (Smith, 1986)

Bu genel çerçevede özetlemeye çalıştığım ve milliyetçilik yazınında önemli referans olabilecek bu çalışmaların hiçbirinde toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik arasındaki ilişkiler temelli bir çözümlemeye veya analize yer verilmemiştir. Bu anlamda bir toplumsal cinsiyet körlüğünden bahsetmek yanlış olmayacaktır.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET VE MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE FEMİNİST LİTERATÜR

Feminist literatürün çalışmalarındaki çeşitliğe rağmen, genel anlamda üç temel soruna odaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın ve erkek arasındaki iktidar farklılıklarının şekillendiği ilkeler bu konulardan ilkinin oluştururken toplumsal cinsiyet rejimi ve ataerkillik kavramı üzerine kuramlar feminist kuramında merkezinde yer almıştır. İkinci bir sorun ise kadın ve erkek arasındaki farklılıkların biyolojik veya toplumsal olup olmadığı sorunsalı üzerinde odaklanmıştır. Üçüncü sorun ise batı merkezli feminist literatüre karşı yapılan eleştiriler doğrusunda ilerlemiştir. (Connell, 2016, Walby,1992, Yuval-Davis, 2014) Feminist kuramcıların toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye en büyük katkısı ise yukarıda kısaca değinilen milliyetçi kuramlarda toplumsal cinsiyet referansının eksikliği konusundaki eleştirileri olmuştur. 1980’lerin başından itibaren araştırmacılar milliyetçilik ideolojisinin toplumsal cinsiyet referansı olmadan tam anlaşılamayacağına ve toplumsal cinsiyetin bu alandaki çalışmalarda eksikliğine vurgu yapmaya başlamışlardır. (Walby,1992, Yuval-Davis, 2014, Mayer, 2000)

Joan Nagel ulus ve devletlerin inşasında kadınların varlığını ihmal eden toplumsal cinsiyet körlüğü içindeki yaklaşımları iyi ihtimalle bir toplumsal cinsiyet körlüğü kötü ihtimalle de bir cinsiyet şovenizmi olarak değerlendirirken 1980’den itibaren feminist kuramcılarının bu konudaki tepkisinin iki farklı boyutta ele alındığını ifade eder. Nagel, bu yaklaşımlardan birincisini ulusal siyaset ve ulusal hareketlerde kadınların katılımını ve rollerini gösterebilmek; ikincisini de kadınların siyasal örgütlerden, karar alma kurum ve süreçlerinden dışlanma mekanizmalarını gün ışığına çıkarabilmek olarak tanımlar. (Nagel, 2009, s.59).

Feminist literatürün bu alandaki çalışmalarının çıkış noktası siyasi tarihin eril bir siyasal tarih yazımının sonucu olduğuna dair eleştirileri olmuştur. Kadınların siyasi tarihteki görünmezliğini

ilk olarak dile getiren Joan Wallach Scott'a göre tarihsel söylem kadınları sadece yok saymayı aynı zamanda kadınları edilgen olarak tanımlamaktan öteye gitmez. Bu nedenle Scott "Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi" makalesinde feminist tarih yazımında, tarih yazımının dilinin, yöntemlerinin ve terimlerinin sorgulanarak, kadın-erkek farklılıklarının, rollerinin ve bu rollere biçilen değerlerin toplumsal ve söylemsel inşa süreçlerine bakılması gerektiği fikrini savunur. Scott, toplumsal cinsiyeti tarihsel bir kategori olarak önerirken, kadınların tarihsel özneler olarak yeniden gündeme getirilmesinin ötesine geçerek, tarih yazımının kendisinin yeniden yapılandırılmasını önerir. Scott, bu tartışmayı yürütürken, toplumsal cinsiyet kategorisinin sınıf ve ırkı da kapsayacak şekilde yeniden tanımlanması gerektiğini söyler. Toplumsal yapıdaki diğer hiyerarşi kategorilerini de kapsayacak bir şekilde tanımlanan toplumsal cinsiyet kategorisi, feminist siyasi stratejiler geliştirilmesi sürecinin de önünü açacaktır. (Scott, 2013, Blom, 2000)

Tarihin feminist çalışmalarda toplumsal cinsiyet politikalarının bir parçası olarak ele alınmaya başlanması milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet temelli inşası çalışmalarının da önemli bir dönem noktasını oluşturmuştur. Feminist literatürde erkekler ve kadınların milliyetçilik söyleminde nasıl inşa edildikleri ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin milliyetçilik söylemini hangi açılardan etkilediği konusundaki önemli çalışmalardan biri olan Anne McClintock'un "No longer in a Future Heaven" isimli makalesinde McClintock "Tüm milliyetçilikler cinsiyetlidir, hepsi icat edilmiştir ve hepsi tehlikelidir- siyasi iktidar ve şiddet teknolojileri ile ilişkileri temsil etmeleri anlamında tehlikelidir." diyerek kadın ve erkeklerin milliyetçilik teorilerine farklı biçimlerde dahil edildiğini söyler. (McClintock,1995, s.260)

Kadınlar milliyetçiliğin üretilmesinde ve temsilinde cisimleştirilirler. Buradaki temel nokta milliyetçilikte erkekler milletin gelecekle olan ilişkisini temsil ederken kadınlar bedenleriyle milleti ve millete özgü kültürün temsil edilmesinin önemli araçlarıdır. Milliyetçilik üzerinde çalışan kuramcılarının birçoğu milliyetçilerin ulusu bir aileye benzetme eğiliminden bahsederler. Ulus kadın ve erkeklerin doğal rollerini oynadıkları, annelerin ulusun annesi olarak yüceltildikleri bir milletler sık sık aile benzetmesiyle tahayyül edilirler. Bu benzetme kadın ve erkekler atfedilen geleneksel rollerin de tekrar millet merkezinde üretilmesi ve doğallaştırılması anlamına gelmektedir. McClintock bu anlamda milliyetçilikte kadınların milliyetçiliğin muhafazakar süreklilik ilkesinin temelindeki nesnelere, milli geleneklerin nesillere aktarılmasındaki bedenler olarak tanımlarken erkeklerin ise milliyetçiliğin ilerici ilkesiyle özdeşleştiği ilkesini savunur. (McClintock, 1995)

Feminist kuramcılarının çoğu milliyetçilik hareketlerinde kadına bedenlerinin toplumun temsili ve kültürel devamlılığın göstergesi olarak kadın bedenlerinin özel bir öneme sahip olduğunu savundular. Bu alandaki çok farklı sayıdaki çalışma idealize kadın bedenlerinin ulusal sınırlarını çizdiğini söylerken, Zillah Eisenstein kadın bedeninin ulusun temsil edildiği bir alana dönüştüğünü ve erkekler tarafından sınırlandırılan bu bedenlerin milliyetçilik projelerinde birer metafor haline geldiğini söyler. (Eisenstein, 2000, s.40) Bu bağlamda, Tamar Mayer, ise, "Gender Ironies of Nationalism" adlı kitabında milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramlarının sosyal ve kültürel olarak inşa edildiğinin altını çizerek bir cinsiyetin güçlendirilmesinin ancak diğerinin ötekileştirilmesiyle olabildiğinden bahseder. Mayer'e göre, ulusun kurucusu ve kurtarıcısı olan kahraman erkek savaşçılar ulusun eril yüzünü ifade ederken savaşçı erkek imgesi ulusu belirleyecek asıl iktidarın erkeklerin elinde olduğunu gösterir. Bu nedenle Mayer, milliyetçi projelerde milletin erkeklerin mülkiyeti olarak tanımlanmasının kadınların üreme, cinsellik ve ulusun temsili anlamında erkekler tarafından sürekli kontrol edilmesi anlamına geldiğini de söyler. Bu anlamda ulus cinsiyet ve cinsellik arasındaki ilişki erkeklerin ulusun ve ulusu biyolojik ve sembolik olarak temsil eden kadınların koruyucusu olarak tanımlayan ahlaki bir söylemi de temsil eder. (Mayer, 2000)

Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki üzerine ilk çalışmalardan birini yapmış olan George Mosse modern ulus devletin ve bağlantılı olarak gelişen milliyetçilik ideolojisinin modern erkeklik kurgusu ve bu kurgunun süreçleriyle yakından ilgili olduğunu savunur. Mosse hegemonik erkeklik kavramlarının fethetme, kontrol ve gücün konsolidasyonu kavramlarıyla özdeşleştiğini savunur. Milliyetçi ideolojide heteroseksüel erkeklik mitini merkeze alan bir erkeklik tanımı egemendir. Mosse'a göre bu hegemonik erkeklik kurgusunda erkekler ulusun inşasını ve sınırlarını belirlerken kadınlarda passif olarak bu inşanın devamını sağlamaktadırlar. Mosse'a göre koruyucu erkek miti korunması gereken iffetli ve ahlaki sorumluluklarının bilincindeki kadını mitini de yaratır. Kadının namusunun korunması kadınlar için ahlaki bir sorumluluk olarak tanımlanırken erkeklerin de ulusal utancını ifade eder. Bu da erkeklerin milliyetçilikle olan ilişkisinde aktif bir konumda bulunmasını sağlarken kadınları ise erkeklerle bağımlı oldukları pasif bir konumda sınırlar. Mosse'a göre milliyetçi düşüncede heteroseksüel erkeklik gücünü merkeze alan bir erkeklik kavramı egemendir ve öteki ulus erkekleri karşısında saldırganlığında meşrulaştırılması anlamına gelebilir. (Mosse, 1985)

Aynı bağlamda Cynthia Enloe da çalışmalarında milliyetçilik, erkeklik ve militarizm arasındaki ilişkileri tartışırken eril bir ideoloji olarak erkek milliyetçiliğinin erkekleştirilmiş hafıza, erkekleştirilmiş aşağılama ve erkekleştirilmiş umuttan doğduğunu söyler. Enloe, kadınların milliyetçilik ideolojisinde küçük ve sembolik rollere indirildiğinin altını çizer. Ona göre kadınlar ya ulusun korunup yüceltilecek ikonları ya da ele geçirilip aşağılanacak savaş ganimetleri olarak nesneleştirilirler. Milliyetçi hareketlerde gerçek aktörler ise, özgürlüklerini, namus ve şereflerini, vatanlarını ve kadınlarını koruyan erkeklerdir. (Enloe, 1990, s. 44) Joane Nagel ise, milliyetçiliğin tanımı gereği siyasal olduğunu, devletle ve onun kurumlarıyla bağlantılı olduğunu belirtir. Ordu gibi çoğu devlet kurumlarının gerek geçmişte gerekse günümüzde erkeklerin hâkim olduğu alanlar olduğunu ve bu nedenle de hegemonik erkeklik kültürü ve ideolojisinin hegemonik milliyetçilik kültürü ve ideolojisiyle el ele gitmesini şaşırtıcı olmadığını savunur. (Nagel, 2009, s.68). Nagel, erkeklik ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin, tüm hegemonik yapılarda olduğu gibi hem erkek hem de kadınlar tarafından içselleştirildiğini de savunur. (Nagel, 2009, s. 97).

Milliyetçilik ve kadınların ulusal inşa sürecine katılımlarının çeşitli alanlarda tartışıldığı en önemli çalışmalardan birisi de feminist kuramcı Nira Yuval-Davis'e aittir. Yuval-Davis kadının etnik ve milliyetçi süreçlerde nasıl konumlandırıldığı üzerine yaptığı sınıflandırma da kadınların öncelikle grup üyelerinin biyolojik olarak yeniden üreticisi sınıfıyla kavramlaştırıldığından bahseder. Bir diğer deyişle, milliyetçi ideolojide kadının rolü daha çok annelikle ilgilidir ve değeri bu role göre ölçülür. Çünkü ulusun varlığını sürdürebilmesi ve ulus bazında diğerlerine karşı üstünlük sağlayabilmek için çocuk sahibi olacak kadınlara ihtiyaç vardır. İkinci olarak kadınlar ait olunan milletin öz kültürünü koruma, gösterme ve onu gelecek nesillere aktarma görevini yüklenir. Bu ilişki boyutunda kadına kültürel olarak uygun görülen ve nesiller arası sürekliliği sağlayacak inançların, davranışların ve bağlılıkların öğretilmesi konusunda geniş bir sorumluluk düşmektedir. Sözü edilen bu kültürel aktarım, ana dilinin öğretilmesinin yanı sıra, toplumun sembolleri, ritüelleri ve bunun gibi birçok öğeyi içermektedir. Bu bağlamda Yuval-Davis'e göre, kadın davranışından giyim tarzına kadar sadece ait olduğu kolektiviteleri temsil etmez, aynı zamanda milletin saflığını ve temizliğinin de temsilci durumundadır.

Yuval-Davis'in yapmış olduğu bu sınıflandırmada bir diğer noktada vatandaşlık konusunda kadına atfedilmiş olan ikincil durumdur. Toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik ilişkisinin farklı boyutları arasındaki en önemli konuda kadına atfedilen vatandaşlık kavramında aslında eril bir kavram olduğu yönündedir. Yuval-Davis bu boyuta ilişkin olarak devleti ve kamusal alanı şekillendiren siyasi partiler, sendikalar, parlamentolar, bürokratik ve militarist aygıtlar genel

itbarıyla erkeklerin kontrolünde ve erkek deneyimleri üzerine kurulmuştur. (Nira Yuval-Davis, 2014)

Milliyetçilik analizlerinde kadınların göz önünde tutulmamaları, tutulsalar dahi edilgen rollere hapsedilmeleri hususunda söz alan Partha Chatterjee’de Hindistan örneği ve üçüncü dünya milliyetçiliklerinden yola çıkarak milliyetçiliği kamusal/özel alan ayrımına benzer bir ayrım çerçevesinde açıklar. Ona göre özellikle batılı olmayan milliyetçi söylemde modernleşmeye bir sınır getirilmiştir. Kültür sahasını maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayıran bu söylem, ev ve kadını “kirletilmemiş” manevi alanda konumlandırırken, Batı uygarlığının bilim, teknoloji, iktisadi örgütlenme gibi güçlerini kanıtladığı yer olan maddi alan ise erkeklere ait bir alandır. Doğu ve batı arasındaki ayrımı ortaya koymak için hayatın maddi olmayan yönlerini muhafaza etmenin gerekliliğine inanır. Çünkü manevi dünyada doğu, batıdan üstündür. Milliyetçi projenin eksiksiz bir biçimde tamamlanması için yapılması gereken “bir yandan ileri batı uygarlığının maddi tekniklerinden yararlanmak, bir yandan da ulusal kültürün kendisine has manevi özünü koruyup güçlendirmeye çalışmaktır. Kadınlar manevi alanın en önemli sembolleri olarak kalırken erkekler dış dünyanın yani kamusal alanın aktörleri olarak kalmışlardır. (Chatterjee,1993)

Milliyetçiliğin ve toplumsal cinsiyet tartışmalarının bir diğer boyutu ise cinsellikle kurduğu ilişki üzerinedir. Kadının vatan ile özdeşleştirilmesi, içerisinde hem romantik hem de erotik yan anlamlar barındırır. Vatan/kadın için duyulan arzu; ona sahip olmak, hayran olmak onu sevmek, korumak, onun uğruna ölmek gibi duygularda billurlaşan bir erkek arzusudur (Saigol, 2009, s. 232). Bunun yanı sıra cinsellik ile milliyetçilik arasındaki ilişki “namus” kavramıyla da yakından bağlıdır. Milliyetçi kurgularda ulusun erkek, vatanın ise kadın olarak tahayyül edilmesi, erkeklerin vatani bir çeşit namus meselesi olarak kodlamalarına yol açar. Najmabadi’ye göre, “namus”, “*ulusun erkek oluşu ile vatanın kadın oluşuna sıkı sıkıya bağlı olan bir kavramdır.*” (Najmabadi, 2009, s.130). Najmabadi, vatanın, hem erkek arzusunun yöneldiği, hem de erkeğin koruyup sahiplendiği bir kadın figürü olarak kurulduğunu belirtir. Najmabadi, ailenin hem bir kurum hem de bir metafor olarak çeşitli milliyetçilik kurgularının ve ulus devlet pratiklerinin merkezinde yer aldığını belirtir. Najmabadi’ye göre ulus, cinsiyetsiz, nötr bir kendilik değildir. Erkek kardeşlerin kurduğu, erkeklerin birliğine dayanan bir topluluk olup, aile imgesiyle somutlaştırılmış veya erkeklik imgesiyle cinsiyetlendirilmiş bir kavramdır. Bir erkek olarak ulusun uğruna savaşıacağı toprak ise dışıdır. Dolayısıyla milliyetçi tahayyülde kadınları koruma ve sahiplenme söylemi, onların vatan toprağı olarak simgeselleştirilmesi ile daha da güçlenir. Najmabadi, ulus (erke) ile vatan (kadın bedeni) arasında erotize bir ilişki olduğunu savunur. Sevilen kadın olarak vatan imgesi, yabancıların taciz ve tecavüzüne karşı korunmalıdır. Bu namus bekçiliğini yapacak olansa şüphesiz ulus, yani erkektir. Kadınların namuslarına dair bir utanç unsuru, ulusu tehdit eder. Toprak kaybı, sevdiği kadının namusunu koruyamayan bir erkeğin utancına benzer bir duygu yaratır. Tam da bu nedenle kadın cinselliği milliyetçilerin ilgi alanına girer.(Najmabadi, 2009)

Millet, devlet ve vatandaşlık kavramları arasındaki ilişkiye yönelik analizler de toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik alanındaki çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur. Ulus devletin kurulması ve inşası sürecinde milliyetçi projelere farklı katılımları olan kadınlar ulus devlet inşasından sonra vatandaşlık haklarından tam anlamıyla yararlanamamışlardır. Vatandaşlık kavramı, klasik teorilerin çoğunda kültürel ve toplumsal cinsiyet açısından tarafsız bir konu olarak ele alınsa da feminist literatürle birlikte vatandaşlık kavramının da toplumsal cinsiyet temelinde şekillendiği düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. 1980’lerin sonlarına doğru bu alandaki en önemli katkılardan birini Carole Pateman’ın vatandaşlıkta özel alan ve kamusal alan ikiliğini sorgulaması olmuştur. Pateman, patriyarkal vatandaşlığın aslında erkek olanı temel norm olarak ortaya koyduğu soyut bir evrensellik temelinde yükseldiğini söyler.

Pateman'a göre kadınlar toplumsal yaşamdan tamamen dışlanmazlar ama toplumsal yaşama dahil edildikleri alanlarda oldukça sınırlı ve azdır.

Pateman'ın "erkek kardeşliğini" temsil eden bu ataerkil düzende eşit bir yer alma sorunu ulus-devlet oluşumundan sonra milliyetçilik ve vatandaşlık çalışmalarının önemli bir sorunsalı haline gelmiştir. Pateman'a göre bu kardeşlik tahayyülü, kardeşler arasındaki eşitliği ima ederken kadını bu eşitlerden birisi olarak saymamaktadır. Kadının toplumsal varlığı annelik yetisiyle sınırlandırıldığı andan itibaren, siyasal etkinliği de annelik çerçevesinde tahayyül edilmektedir. (Pateman, 2004) Bir diğer deyişler, kadınların milliyetçi projelerdeki rolleri aile içindeki rolleriyle biçimlendiği ve pekiştirildiği için kadınlar erkekler gibi soyut ve özerk bireyler olarak kamusal alanda vatandaş kimliğiyle yer alamazlar. Bütün uluslaşma ve modernleşme süreçlerinde kadınlar hem biyolojik hem de ideolojik ve kültürel üretimine katkı sağlayan varlıklar olarak görüldükleri, için araçsallaştırılırlar. (Çakır, 2014, s.234) Bir yandan iyi anne ve iyi eş olarak tanımlanıp bu rollere uygun olarak davranmaları beklenirken kamusal ve özerk alanda kendilerine verilen haklar erkeklerle aynı vatandaşlık haklarına sahip olmaları anlamına gelmez. Bir diğer deyişle, kadınlar ulus devlet inşasından sonra özne konumundan ziyade nesne konumunu korumuşlardır ve erkeklerin kamusal alanda etkin özneler olmasına karşı kadınlar "biz" kolektivitenin dışında kalmışlardır. (Joseph, 2000, Kandiyoti,1996, Nagel 2000, Chatterjee, 2000, Çakır, 2014, s.235)

Serpil Çakır "*kadınların vatandaşlık hakları kırılmıştır* ve ulusal projelerin en zayıf halkası, kadınlardır" diyerek açıklar. " (Çakır, 2014, s.235) Erkeklerin ulus-devleti içinde vatandaş olarak yerleri kamusal alanla tanımlanır. Kadınların görevleri ise özel alanla sınırlı olup kamusal alandaki katılımları da erkeklerin kurallarına bağlıdır. Bu da kadınların kamusal alandaki yerlerinin tanımlanmasında belirsizliğe yol açar. Najmabadi, bu bağlamda, ulus devletinin bir erkek kardeşler birliği olarak ifade edilirken kadınlardan toplumsal sözleşmeden dışlandığını söyler. Najmabadi'ye göre toplumsal sözleşme hem kadınları erkeklerin iktidarına bağlı hale getirir hem de erkekler arasında birleştirici bağlar oluşturur. Kadınlar yeni düzende erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri güçlendiren gösterenler olmaktan öteye bir role sahip değildir. (Najmabadi, 2000, s.118). Saigol'un ifade ettiği gibi kadınların ulus inşa sürecinde ve ulus-devlet sonrasında öncelikleri anne olabilmeleri ve "vatan" için canını feda edecek oğullar yetiştirebilmeleridir. Kadın-millet özdeşleşmesi annelik vazifelerine bağlı iffetli itaatkar kadın imgesine bağlı olduğu için de "*aile ulusun kamusal tahayyüllerinde öylesine merkezi bir rol oynamıştır ki annelik bir ulusa hizmet sayılabilir*". (Saigol, 2000, s.221).

Rada Ivekovic ve Julie Mostov "*From Gender to Nation*" isimli kitaplarında kadınların milliyetçilik projeleriyle ilişkilerinin bir ikilem temelinde incelenmesi gerektiğini savunurlar. Kadınlar bir taraftan ulusun saflığı ve ulusun devamı konusunda çok farklı rolleri ifade etmelerine rağmen ulus-devlet sürecinde ve sonrasında siyasi özne olma durumunda erkeklerle eşit koşullara sahip olamamışlardır. (Ivekovic, Mostov, 2001, s.14) Bu konudaki önemli çalışmalardan birini yapan Kumari Jayawardena'ya göre ise Üçüncü Dünya ülkelerindeki milliyetçilik hareketlerine katılımların kadınları güçlendirici olanaklar sunduğunu ve bu nedenle kadın haklarını savunan hareketlerin ulusal bağımsızlık mücadeleleri süreçlerinde milliyetçi hareketlerle işbirliği yaptıklarını vurguladığını ifade eder. Jayawardena kadın hareketinin isteklerinin ve milliyetçiliğin kısa dönem örtüşüp birbirini beslemesine rağmen uzun vadede kadın haklarının ve cinsiyet eşitliğinin gelişimini de engellediğini belirtir. Jayawardena'ya göre kadınlar yeni kurulmakta olan ulusu temsil edebilseler bile devlet kurulduktan sonra bu konumlarını kamusal alanda eşit vatandaşlığa dönüştüremiyorlar. (Jayawardena,) Suad Joseph, ise, Ortadoğu'da toplumsal cinsiyet ve vatandaşlık ilişkisini incelediği kitabında kadın haklarının sivil özgürlüklerin ve bireysel hakların bir parçası olarak

asla düşünülmediğini, ancak kadın haklarının ve vatandaşlığın ortak iyilik kavramının bir parçası olarak değerlendirildiklerini söyler. (Joseph, 2000). Chattarjee, örneğin, ulus devlet oluşumundan sonra kadınlara temel eğitimin verilmesinin amacında ortak iyilik temelli olduğunu iddia etmiş, kadınlara verilen temel eğitimin kadınların tutumluluk, temizlik, hijyen, dış dünyanın belirlediği ekonomik koşullar doğrultusunda evi çekip çevirebilmek, ve çocukların iyi bakabilmek için gerekli bilgiye ulaşmak hedeflerinin gözetildiğini söyler.(Chattarjee) Kadının toplumsal varlığı annelik yetisiyle sınırlandırıldığı andan itibaren kamusal alandaki varlığı ve siyasal etkinliği de annelik çerçevesinde tahayyül edilmektedir. Kadınlar toplumsal yaşamdan tamamen dışlanmasalar da hem biyolojik hem de siyasal olarak kamusal alandaki varlıklarının sınırlarını belirleyenlerde kamusal alanın yegâne kurucusu olarak görünen erkeklerdir.

5. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet kavramı sosyal bilimler literatürüne girmesiyle birlikte bu alandaki kadın çalışmaları toplumsal cinsiyet kavramının sadece bir konu başlığı olarak kalmayıp aynı zamanda akademik çalışmaların standartlarını da eleştirel anlamda değerlendirmede çok önemli bir referans noktası oluşturmuştur. Millet ve milliyetçilik üzerine yazılmış kuramların çoğunda toplumsal cinsiyet kavramı göz ardı edilmiş, milliyetçilik ideolojisindeki çeşitli süreçlerin ve farklı toplumsal aktörlerin milliyetçilikteki rolleri tartışılmış olsa da, kadınların ve erkeklerin ulusal projeye eklenme biçimleri ve kadınların millet kavramıyla olan bağlantıları göz ardı edilmiştir.

1980 sonrasındaki feminist literatürün çalışmaları ise sadece kadınların milleti temsil eden farklı semboller ve metaforlar olarak kullanılması dışında kadın bedeninin milliyetçilik söylemindeki farklı kullanımları konusunda önemli katkılarda bulunmuş ve kadının eril kamusal alandan dışlanması konusundaki çalışmalara da önemli teorik temelleri sunmuştur. Milliyetçi projelerde ve milliyetçilik ideolojisinde kadına atfedilen çok farklı rollere ve semboller kadınların ulus-devlet olma süreci sonunda siyasal alandan dışlanması ve edilgen aktörler olarak kalması sonucuna engel olamamıştır. Bu anlamda milliyetçilik ideolojisinin kültürel anlamda kadınlara atfedilen roller ve kodları tekrar ürettiğini söylemekte yanlış olmayacaktır. Ulus inşa sürecinde kadınların ve erkeklerin farklı konumlanması aynı zamanda farklı vatandaşlık haklarına da yol açarak modern cinsiyet eşitsizliklerinin de temelini oluşturmuştur. Milliyetçilik ve ulusal politika araştırmalarında toplumsal cinsiyet referansını merkez alan ve kadınlara ağırlık veren çalışmalar önemli bir boşluğu doldurmaya başlasa da bu alanda daha araştırılmayı bekleyen çok fazla sayıda konunun olduğunu söylemekte yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altınay, A.G. (2000). “ Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm”, Vatan Millet Kadınlar, Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 11-28.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London.
- Blom, I. (2000). “ Gender as An Analytical Tool in Global History.” Paper Presented at 19th International Congress of Historical Sciences, Oslo.
- Çakır.S. (2014). “Kadınların Eşit Yurttaşlık İdeali Niçin Gerçekleşmiyor?”, *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar*, Ayşe Durakbaşa, N.Aslı Şirin Öner, Funda Karapehlivan Şenel (edits)., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 233-240.
- Chattarjee, P. (1993). *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial History*, Princeton University Press, Princeton.
- Connell, R.W.(2016) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Deutsch, K. (1966). *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, MIT Press, Newyork.
- Eisenstein, Z. (2000). “ Writing Bodies on the Nation fort he Globe”, *Women, States and Nationalism: At Home in the Nation?*,Sita Rancho-Nilsson, Ann Mary Tétreault, Routledge, London.
- Enloe, C. (1990). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Berkeley.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, Basic Books, Newyork.
- Hardling, S. (1986). *The Science: Question in Feminism*, Cornell University Press, Newyork.
- Hess, B.B., V.S., Marx Ferree, M. (1987). *Analyzing Gender: A Handbook of Social Science Research*, Sage Publications, London.
- Hobsbawn, E. (1990). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Newyork.
- Jayawardena, K.(1986). *Feminism and Nationalism inthe Third World*, Zed Books, London.
- Joseph, S. (2000). *Gender and Citizenship in the Middle East*, Syracuse University Press, Newyork.
- Kandiyoti, D. (1996). *Gendering the Middle East*, I.B Tauris Publishers, London.
- Kedourie, E. (2017). *Avrupa’da Milliyetçilik*, Köprülü Yayınları, İstanbul.
- Liu, L. (1994). “ The Female Body and Nationalist Discourse: The Field of Life and Death Revised” *Scattered Hegemonies: POstmodernity and Transnational Feminist Practices*,

- Inderpal Grewal, Caren Kaplan (edits), University of Minnesota Press, Minneapolis, 37-61.
- Lorber, J.(1994) Paradoxes of Gender, Yale University Press, London.
- Mayer, Tamer. (ed.)(2000). Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation, Routledge, Newyork.
- McClintock, A. (1995). Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Context, Routledge, Newyork.
- McClintock, A. (1995). “ *No Longer in a Future Heaven: Nationalism, Gender and Race.*” in Anne McClintock ed., Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context, Routledge, Newyork, ss.352-389.
- Mosse, G. (1985). Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe, Horward Ferig, Londra.
- Mostov, J. (2000). “ Sexing The Nation/Desexing The Body: Politics of National Identity in the Former Yugoslavia”, Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation, Tamar Mayer(edit.), Routledge, Newyork, 89-110.
- Najmabadi,A. (1997). “The Erotic Vatan (Homeland) as Beloved and Mother to Love, to Possess and to Protect”. Comparative Studies in Society and in History, 39:4, 442-467.
- Nagel, J, (2009) “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Vatan Millet Kadınlar, Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 58-94.
- Özkırmılı, U. (2010). Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel bir Müdahale, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Pateman, C. (2004). “ Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar, John Keane, Yedi Kıta Yayınları, İstanbul., 119-146.
- Peterson, S. (1992). Gendered States: Feminist (Re)visions of International Relations Theory, Lynne Reiner Press, Boulder.
- Ranchod-Nillson, S., Tétreault, M.A. (2000). Women, States and Nationalism: At Home in the Nation?, Routledge, London.
- Risman, B. J. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. Gender & Society, 18(4), 429-45.
- Saigol, R. (2009).”Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet Şiddetli Çalışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, Vatan Millet Kadınlar, Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 213-245.
- Scott, J.W. (2013). Feminist Tarihin Peşinde, Bgst Yayınları, İstanbul
- Smith, A. (1986). The Ethnic Origins of Nations, Blackwell, Oxford.
- Tokdoğan, N. (2015). “ Sevginin ve Nefretin Eğilip Bükülebilirliği: Kadınların Milliyetçiliği”, Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet, Edebiyat, Medya, Siyaset, Simten Coşar, Aylin Özman (edits.) İletişim Yayınları, Ankara.

Yuval-Davis, N. (2014). Cinsiyet ve Millet, İletişim, İstanbul.

Walby, S. (1992).” Woman and Nation”, International Journal of Comparative Sociology, 33, ss.81-100.

West, L. (1997). “ Introduction: Feminism Constructs Nationalism”, Feminist Nationalism, Louis West, Routledge, New York, 9-36.